

UDK: 338.48:7/8(497.6)
DOI: 10.5937/KonGef24056L
Прегледни научни рад

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО НАСЛЕЂЕ ОПШТИНЕ ВИШЕГРАД У ФУНКЦИЈИ ОДРЖИВОГ ТУРИСТИЧКОГ РАЗВОЈА – ПРИМЕНА ГЕОПРОСТОРНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

Мариана Лукић Тановић¹, Санда Шушњар²,
Митар Крсмановић³, Милка Грмуша⁴

Апстракт: Последње деценије обележене су настојањима стручњака да привуку пажњу јавности о значају културно-историјског наслеђа као представника локалног идентитета, вредности и традиције. Акценат се ставља на одрживо управљање и очување културно-историјског наслеђа. Туризам има снажан утицај на културно наслеђе и уколико је одрживо организован и вођен може се користити за промоцију и заштиту културно-историјског наслеђа. Такође, може да обезбеди веће приходе у неразвијеним заједницама, али и да промовише и очува локалну аутентичност. Географски информациони системи омогућавају прикупљање, складиштење, мапирање и дељење просторно повезаних података, истовремено пружајући опсежне информације за решавање сложених питања управљања и подршку доношењу одлука. ГИС и мапирање пружају потпуно ново визуелно искуство за туристе док преносе важне информације о локалитетима културног наслеђа, њиховом окружењу, али и потенцијалној рањивости. У раду ће се представити примери ГИС техника које се користе за мапирање, рутирање и процену рањивости објеката културно-историјског наслеђа у општини Вишеград (БиХ). На истраживаном простору постоји неколико некропола које датирају од праисторије до средњег века, а најзначајнији споменици културног наслеђа потичу из средњег века: остаци зидина средњовековних утврђења, православни манастир Добрун (XIV век) и мост Мехмед Паше Соколовића (XVI век) који је од 2007. године уврштен на УНЕСКО листу светске баштине. Један од проблема одрживог управљања културно-историјским наслеђем у општини Вишеград је недостатак података, непознавање постојећег стања и потенцијалних претњи овим споменицима. Циљ истраживања је да се применом ГИС метода и техника забележе и картографски представе податци о културно-историјском наслеђу општине Вишеград, као и да се изврши анализа рањивости и угрожености ових споменика.

Кључне речи: културно-историјско наслеђе, ГИС, одрживи туризам, управљање, Вишеград

УВОД

За културно наслеђе се одувек веже интересовање људи и оно има посебну улогу у развоју туризма. *Културну баштину (Cultural heritage)* према општим ставовима UNESCO-а чини веома широк спектар наслеђа које је настало деловањем човека а наслеђено је од прошлих генерација, што се одржава у садашњости, и што ће се подарити за добробит будућих генерација (Krivošejev, 2014). Истраживања о значају светске баштине у туризму почела су средином двадесетог века, са брзим порастом у двадесетпрвом веку и наставља се и данас. Све је више дискусија у академским круговима у контексту интеграције културне баштине и туризма, о садржају и методама у овој области (Zhang, et al, 2022). Према UNESCO-вој дефиницији наслеђе (*heritage*) је све оно што је наслеђено од прошлих генерација, што се одржава у садашњости, и што ће се подарити за добробит будућих генерација. Културна и природна баштина су и незамењиви извори живота и надахнућа.

¹ Универзитет у Источном Сарајеву - Филозофски факултет, Алексе Шантића 1, Пале, Босна и Херцеговина, mariana.lukic.tanovic@ff.ues.rs.ba, ORCID: 0009-0004-6202-1891

² Универзитет у Источном Сарајеву - Филозофски факултет, Алексе Шантића 1, Пале, Босна и Херцеговина, sanda.susnjar@ff.ues.rs.ba, ORCID: 0000-0002-5881-6358

³ Универзитет у Источном Сарајеву - Филозофски факултет, Алексе Шантића 1, Пале, Босна и Херцеговина, mitar.krsmanovic@ff.ues.rs.ba, ORCID: 0009-0000-3674-4253

⁴ Универзитет у Источном Сарајеву - Филозофски факултет, Алексе Шантића 1, Пале, Босна и Херцеговина, milka.grmusa@ff.ues.rs.ba, ORCID: 0009-0000-9385-1274

Културно и историјско наслеђе неког простора представља значајан аспект живота и рада становништва. Становништво као саставни део локалне заједнице кључни је актер када су у питању активности како на туристичкој промоцији, тако и на заштити и очувању културних добара (Grmuša, Šušnjar & Lukić Tanović, 2020). Томка (1998) наводи да су са својим основним својствима културна добра саставни део живота човека, она утичу на културно и духовно обогаћење човека. Као таква, културна добра су и неизбежан део туризма, као социо-културног и просторног феномена. Такође, значај културног и природног наслеђа је вишеструк, посебно када је реч о развоју туризма али и заштите, очувања и одрживог коришћења ресурса, те дугорочног очувања екосистема и природне равнотеже (Conradin, Wiesmann & Engesser, 2015). Међутим, објекти културног али и природног наслеђа често нису уопште или довољно заштићени од неразумног деловања човека (Golijanin, Šušnjar & Ivanović, 2020).

Данас се све чешће у научним истраживањима о локалном, националном или глобалном културном наслеђу користе нове технике и нова технолошка и методолошка достигнућа, где Географски информациони системи (ГИС) имају значајну улогу (Huang, 2024; Petronela, Ursu & Sandu, 2016). Географски информациони систем је користан алат у процесу управљања и очувања културног наслеђа, па се у литератури (Santos, *et al*, 2023; Sukwai, Mishima & Srinurak, 2022; Abdrabo, Hassaan, Abdelwahab & Elbarky, 2023; Ruoss, *et al*, 2013; Spiridon, Ursu & Sandu, 2016) сусрећемо са различитим начинима примене ГИСа у управљању културним наслеђем. ГИС нуди могућност прикупљања, обраде, прегледа и сумирања сложених података о утицају природних (биолошки, физички, хемијски) и антропогених фактора (социоекономских и политичких) на културно-историјско наслеђе. Примјена ГИС-а у истраживању, управљању и планирању простора обухвата три специфичне групе задатака: инвентаризацију и мониторинг, анализу и моделовање, визуелизацију и комуницирање (Zhu, 2016). Поред значаја за инвентаризацију и картирање елемената културног наслеђа, ГИС се користи за процену очуваности и угрожености од различитих геоморфолошких и антропогених утицаја. Омогућава идентификацију тренутног стања очуваности локалитета, у односу на трагове људског живота и понашање локалног становништва према наслеђу, а и помаже у предвиђању ризика којима културно наслеђе може бити изложено у будућности (Spiridon, Ursu & Sandu, 2016). Управљање културно-историјским наслеђем изискује временски и финансијски обимне процедуре прикупљања просторних података и осталих информација које су од значаја за ефикасно доношење одлука. Улога географских информационих система и комплементарних геопросторних технологија за потребе одрживог туристичког развоја обухвата обезбеђивање приступачних алата, метода и техника за систематично прикупљање, организацију и управљање подацима, процену угрожености културних и природних локалитета, вредновање и проверу изабраних управљачких решења кроз израду предиктивних модела.

Основна функција ГИС-а у управљању одрживим туристичким развојем односи се на креирање туристичке информационе основе неопходне за процес управљања и креирање јасних и разумљивих тематских карата (Wei, 2021). У процесу инвентризације креира се информациона база података у туризму којом се обезбеђује ефикасно и динамично преношење информација, чиме се постижу финансијске уштеде за кориснике туристичких услуга и обезбеђује већи квалитет туристичког доживљаја. За управљачке структуре у туризму ГИС омогућава једноставније управљање туристичким информацијама, прикупљање повртаних информација од посетилаца и лакше управљање туристичком дестинацијом. Израдом тематских карата у ГИС-у доприноси се ефикаснијем преношењу информација, креирању интерактивних и персонализованих садржаја, према захтевима модерног туристе. ГИС омогућава похрањивање обимних скупова података о туристичким локалитетима и њихову динамичну визуелизацију (нпр. ВЕБ ГИС), чиме се делује на смањење трошкова штампе, мању вероватноћу нетачног информисања услед застрелости информација и смањују се трошкови за штампање промотивних туристичких материјала.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Анализа могућности примене културно-историјског наслеђа у функцији одрживог туристичког развоја општине Вишеград заснивала се на примени геопросторних технологија у реализацији директних и индиректних метода истраживања културно-историјског локалитета (Zwoliński, Najwer, & Giardino, 2018). Директне методе истраживања обухватле су теренска истраживања и прикупљање података о културно-историјским локалитетима на терену. За прикупљање података о локацији и положају културно-историјских споменика и картирање приступне инфраструктуре, кориштен је ГПС уређај. Теренски рад обухватао је процесе инвентаризације и процене стања и угрожености културно-историјских локалитета. Поред информација о локацији и положају, обављено је фотографисање и процена еколошких вредности за 16 локалитета. Еколошке одлике и могућност коришћења локалитета оцењене су

према модификованом упитнику модела ГАМ (Vujičić, et al. 2011) а обухватале су оцену стања, оцену нивоа заштите, нивоа угрожености и препоручени број посетилаца за сваки локалитет. Оцена локалитета на основу четири индикатора извршена је применом бодовне скале према Табели 1. Укупна оцена локалитета добијена је као аритметичка средина наведених индикатора.

Табела 1 Процена еколошких вредности модификацијом евалуационог ГАМ упитника

Индикатори/ Оцена	0	0.25	0.5	0.75	1
Тренутно стање локалитета	Потпуно оштећен (утицај људског фактора)	Веома оштећен (утицај природних процеса)	Средње оштећен (суштински очувани археолошки остаци)	Незнатно оштећен	Без оштећења
Ниво заштите	Без заштите	Локални ниво	Регионални ниво	Национални ниво	Међународни ниво
Ниво угрожености локалитета	Басповратно (могућност потпуног губитка)	Висок (лако се може оштетити)	Средњи (лако се може оштетити природним процесима и људским утицајем)	Низак (може се оштетити само људским активностима)	Нама угрожености
Препоручени број посетилаца истовремено	0	0 до 10	10 до 20	20 до 50	Преко 50

(Vujičić, et al. 2011)

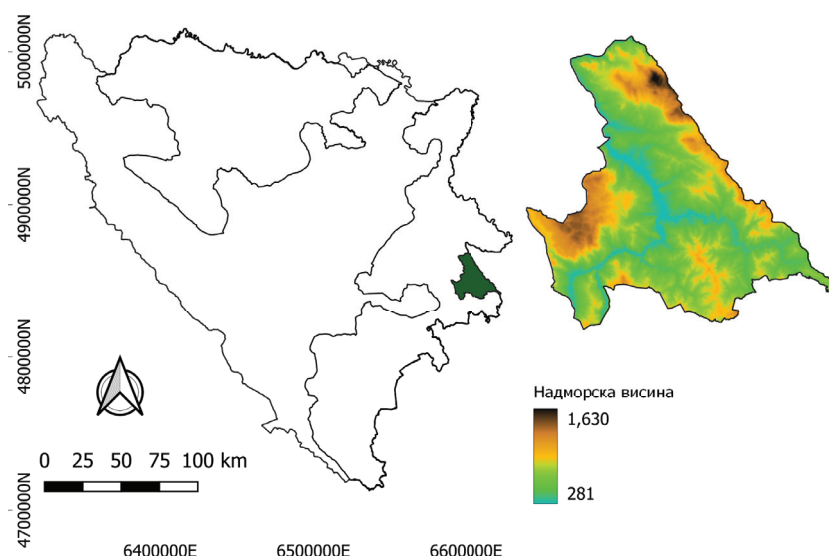
Индиректне методе истраживања (Pellitero, et al. 2014) културно-историјских локалитета односиле су се на примену растерских и векторских модела у ГИС окружењу. Дигитални модел висина (EU-DEM, ESA) коришћен је за приказ рељефа. Сателитски снимци високе резолуције (Google Earth Pro, Image © 2024 Maxar Technologies) употребљени су за идентификацију удаљених, просторно изолованих културно-историјских локалитета и мерење површина. Географски информациони системи примењени су за интеграцију свих просторних и атрибутивних података о културном наслеђу на територији општине Вишеград, њихову анализу и картографско представљање. Геопросторне технологије послужиле су за препознавање просторних образаца у размештају основних културних елемената који су утицали на обликовање културног пејзажа општине Вишеград.

ПРОСТОРНИ И ИСТОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Општина Вишеград је смештена у источном делу Босне и Херцеговине, односно Републике Српске. Према Измјени и допуни просторног плана Републике Српске до 2025. године (2015), простор Републике Српске је подељен на шест регија, а општина Вишеград припада жумарско-индустријској регији Источно Сарајево – Вишеград. Укупна површина општине износи 488 km² а граничи се са три општине Републике Српске, са запада са општином Рогатицом, са севера Сребреницом и са југа са општином Рудо. Источну границу општине представља државна граница са Републиком Србијом, односно са србијанским општинама Ужице и Бајина Башта.

Најважнија саобраћајница која пролази кроз општину Вишеград је магистрални пут М5 Сарајево – Вишеград – Вардиште, који се даље везује на Е761 односно Србију и Ужице. Такође, регионални пут R449 повезује Вишеград са Србијом, односно Прибојем. Регионални пут R467 повезује Вишеград са општином Рудо и општином Хан Пијесак (Вишеград – Бродар – Рудо; Вишеград – Међеђа – Хан Пијесак), а R450 са општином Рогатица (Вишеград – Рогатица). Географски положај је доста повољан с обзиром на близину граничног прелаза са Србијом, а и Црном Гором, и на добру саобраћајну повезаност са осталим центрима у Босни и Херцеговини. Управо захваљујући повољном положају Вишеград је центар транзитног туризма.

Како наводе у Стратегији развоја општине Вишеград 2018-2027 (2018), општина има богато културно-историјско и природно наслеђе, које је делимично препознато, али није довољно валоризовано. Такође, минерална богатства и геотермални потенцијал нису адекватно истражени. Географски положај, природни ресурси и наслеђе пружају добру основу за стварање конкурентских предности општине Вишеград.

Карта 1 Географски положај општине Вишеград

Општина је према последњем попису становништва 2013. године имала 10 118 становника (Републички завод за статистику РС, 2017). У односу на 1991. годину, када је општина имала 21 199 становника (Федерални завод, 1995), број становника се смањило за нешто више од 50%. Узрок томе су свакако ратна дешавања и присилне миграције становништва, економска миграција али и негативан природни прираштај. Према процени у 2023. години општина има 8 670 становника (Републички завод за статистику РС, 2024), број становника се и даље смањује као последица недовољног рађања, односно негативног природног прираштаја и негативног миграционог салда. Општина има изразито малу густину насељености, свега 17,8 st/km².

Простор општине Вишеград насељен је од давнина а о томе сведоче остаци материјалне културе, најпре из бронзаног и жељезног доба, те античког раздобља али документовани урбани живот почиње у касном средњем веку (Duranović, 2018). На територији општине Вишеград евидантирано је шест локалитета из предисторијског доба (Arheološki leksikon BiH, 1988). Материјални остаци из доба римске владавине (надгробни споменици, путеви, римски новчићи) евидентирани су на 8 локалитета на простору вишеградске општине (Arheološki leksikon BiH, 1988). Највећи број локалитета културно-историјске баштине (око 50 наведених у Археолошком лексикону БиХ) датира из средњег века, када се истраживани простор налазио у саставу средњовековне Босанске државе.

Вишеград и његова околина били су под контролом властелинске породице Павловић (Ковачевић Којић, 2003). Остаци утврђења породице Павловић на простору вишеградске општине видљиви су и данас: Бродар, Вишеград, Хртар и Добрун (Arheološki leksikon BiH, 1988; Поповић, 2003; Катић, 2022). Остаци разорених утврђења из средњег века су посебна сведочанства о томе како је народ покушавао да опстане на овим немирним просторима. Од многобројних утврђења породице Павловић остале су само рушевине, мање или више очуване, недовољно истражене и испитане. Такође, проблем представља и неупућеност становништва у историју локалне средине, односно завичаја (Лукић, 2013).

Такође, из овог периода присутан је већи број локалитета некропола стећака (Arheološki leksikon BiH, 1988; Милетић, 2003). Пресудну улогу за настанак града Вишеграда су имале путне комуникације које су повезивале приморје, јужни и средишњи део средњовековне Босне са источном Босном и суседним земљама. Један каравански пут ишао је из Врхбосне, преко Гласинца и Рогатице у Вишеград и даље ка Добруну. Други је спајао Дубовник са унутрашњим Балканом (Дубовник – Требиње – Фоча – Горажде – Вишеград – Сребреница) (Duranović, 2018).

Са продором Турака у Босну, Вишеград, као и остале земље Павловића, падају под османлијску власт. Вишеград постаје део новоформираног Босанског санџака. Накадашња Земља Павловића постала је Вилајет Павлове Земље или Вилајет Павли (Катић, 2022). Из овог периода датира најзначајнији културно-историјски споменик, главно обележје Вишеграда, мост Мехмед-паше Соколовића. Доласком аустроугарске власти у Босну започиње модернизација Вишеграда, уређују се улице, водовод и канализација, изградња ускотрачне пруге, која је преко Вишеграда повезивала Сарајево са Србијом. Након Првог светског рата општина Вишеград је

била у саставу Краљевине Југолавије, а након Другог светског рата, у саставу СФРЈ. Данас општина Вишеград припада ентитету Републике Српске унутар Босне и Херцеговине. Након другог светског рата на истраживаном простору развија се индустрија, али напредак економског развоја спречен је ратом 1992-1995. године. Управо оно што доприноси развоју Вишеграда јесте културно-историјско наслеђе, мост на Дрини, по чему је и препознатљив, па је данас Вишеград центар транзитног туризма.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Након теренских истраживања културно-историјског наслеђа, као и литературе везане за исте, у оквиру овог рада издвојено је 16 локалитета који се истичу по својој важности за сам простор општине Вишеград а и за развој одрживог туризма. У Табели 2 наведени су издвојени локалитети са називом, типом и кратким описом.

Табела 2 Издвојени локалитети културно-историјског наслеђа на простору општине Вишеград

Локалитет	Назив	Тип	Опис
Л1	Павловина	Средњовековни град	Утврђење Павловића подигнуто изнад десне обале Дрине, надамак ушћа Рзава, на врху брда које данас носи назив Павловина. Изградња је завршена пре 1427. године, из које датира засад најстарији познати помен Вишеграда. Основна функција града била је осигурање прелаза преко реке. Од утврђења очувана је само Маркова кула, кружна кула у подножју брда, испод дворца (Стратимировић, 1891; Катић, 2022).
Л2	Хртар град		Рушевине овог средњовековног града, такође у поседу породице Павловић, налазе се на десној обали реке Дрине, низводно од Вишеграда. Остаци утврђења су видљиви и са леве стране Дрине. Испод града у време турских освајања било је организовано подрађе (Поповић, 2003). Хртар је захваљујући свом положају играо значајну улогу у средњовековној историји Подриња, али се није могао поредити са великим урбаним центрима средњовековне Босне и Србије. Средњовековни пејзаж у околини Хртара чиниле су шуме, њиве, пашњаци и виноград са обе стране реке Дрине (Vojnović, 2016).
Л3	Бродар		Рушевине овог средњовековног града лоциране су на стеновитом брегу изнад леве обале Дрине, наспрам ушћа Лима у Дрину. У писаним изворима град се спомиње 1442 године у поседу Павловића. Град је имао трговачко-занатско подрађе, а осигуравао је прелаз преко реке (Поповић, 2003; Arheološki leksikon BiH, 1988)
Л4	Рујишта – Браковички град		О старом граду на локалитету Рујиште веома мало се зна. Није регистрован у Археолошком лексикону БиХ, и у литератури није забележено коме је град припадао и време изградње. Претпоставља се да је из периода средњег века. Прилично добро очуване зидине овога града налазе се на доста неприступачном терену брда Браковина, изнад Каменичког потока, између села Каменица и Рујиште. Више о средњовековном Вишеграду и овом граду пише Коџо (2003), али без научног утемељења. Наспрам овог утврђења, са друге стране Дрине, у долини реке Жепе, налази се утврђење Вратар (Војновић, 2024), које не припада територији општине Вишеград.
Л5	Град Добрун		Истурено упориште на источном рубу Земље Павловића налазило се у Добруну. Најстарији део тврђаве у Добруну чине остаци на стрмом огранку планине Орловине, изнад десне обале Рзава. Састојао се од тврђаве са двором и претпоставља се четири куле стражарнице, чији су остаци видљиви и данас (Поповић, 2003)
Л6	Мраморје, Раонићи, Каоштице	Праисторијски тумулус и средњовековна некропола стећака	У засеку Раонићи, изнад Каоштица налази се локалитет Мраморије са праисторијском гробном гомилом (тумулус) и 12 средњовековних стећака. Стећци у формама плоче, сандука и сљеменика са многобројним украсима. Локалитет је проглашен националним спомеником 2011. године (Halilović, 2012; Комисија за очување националних споменика, 2011).

Л7	Гребнице, Дринско	Средњовековна некрпола стећака	Некропола са 78 стећака у облику сандука и саркофага, са украсима, мотиви крста. Касни средњи век. Локалитет проглашен за национални споменик БиХ 2017 године (Arheološki leksikon BiH, 1988; Комисија за очување националних споменика, 2017)
Л8	Мала Гостиља		На локалитету Брдашце, Мала Гостиља, сачувана је некропола од 43 стећака, у облику сандука и саркофага, са многобројним украсима (оружје, спирала, биљни мотиви, рука са мачем) и натписом који упућује да је ту сахрањен Вукашин Носаковић с мајком Ружом. Касни средњи век, прва половина 15 века (Arheološki leksikon BiH, 1988; Duranović, 2018).
Л9	Гребнице, Клашник		Највећа некропола на простору општине Вишеград, и међу највећим на простору БиХ. Броји 359 стећака, у облику саркофага и сандука, оријентисани запад-исток, са симболичним украсима и рељефним мотивима људске фигуре (Arheološki leksikon BiH, 1988; Duranović, 2018)
Л10	Стијена под писмом, Жлијеб	Петроглифи, бронзано доба	У селу Жлијеб налази се стена са урезаним симболима, стилизованим људским фигурама, свастиком и другим знацима. Извори наводе из касног бронзаног или почетак старијег жељезног доба (Стратимировић, 1891; Arheološki leksikon BiH, 1988; Duranović, 2018).
Л11	Гребнице, Велика Гостиља	Две римске стеле, стећици	На локалитету Гребнице, Велика Гостиља видљиви су археолошки остаци из римског периода (Arheološki leksikon BiH, 1988). Поред пута су две римске стеле, веома добро сачуване, од око 25 тесаних камена из римског периода, како наводи Стратимировић (1891).
Л12	Римски пут, Каменица	Остаци римске калдрме	На локалитету Каменице, у шуми видљиви остаци римске калдрме, ширине 1,6 m; прекривени слојем лишћа, маховине и лишаја. Локалитет није заведен у археолошком лексикону БиХ.
Л13	Мост Мехмед Паше Соколовића	Мост, турски период	Мост Мехмед-паше Соколовића представља једно од најмонументалнијих дела архитектуре у БиХ. Национални је споменик, а од 2007. године је уврштен на УНЕСКО листу светске баштине. Мост је изграђен у време турске владавине, у периоду од 1571. до 1577. године, изнад реке Дрине, задужбина је великог везира Мехмед-паше Соколовића. Кроз своју дугу историју више пута је страдао, поправљан и реконструисан. Издржао је неколико великих поплава, од којих је највећа поплава из 1896. године, када је ниво реке Дрине био 1,6 m изнад моста.
Л14	Манастир Добрун	Верски објекат	Манастир Успења Пресвете Богородице у Добруну, познат и као манастир Крушево. Основан је у XIV веку, 1343. године. Ктитор манастира је жупан Прибил са синовима Стефаном и Петром. Манастирска црква је била скромна, зидана је од камена и сиге, имала је облик једнобродне засведене базилике без куполе. Манастир је неколико пута страдао и обнављан. (https://www.mitropolijadabrobosanska.org/manastirdobrun.html)
Л15	Џамија XV век		Царева џамија у Добруну прва је џамија, а и грађевина коју су подигли Турци на простору БиХ. Џамију је подигао Султан Бајазит Други у периоду од 1445. до 1448. године. Поред ње и данас постоје нишани из тог периода који су дервишког реда а препознају се по томе што на њима нема никакве ознаке. Више пута је доживела разарања, уништена је до темеља, а 2006. године на том месту је изграђена нова џамија.
Л16	Хамам	Турско купатило	Претпоставља се да су лековите изворске воде на данашњем простору Вишеградске бање кориштене у време Римљана. Оно што се са сигурнишћу зна јесте да су кориштене у време Турака, о чему сведиче два хамама изграђена 1575. године, као задужбина великог везира Мехмед-паше Соколовића. Управо за време градње моста на Дрини, приликом експлоатације камена у околини бање откривени су термоминерални извори. Горњи хамам је сачувао своју аутентичност и данас и косрити се у балнеолошке сврхе (Bukvić, Sladojević i Ristić, 2014).

Издвојена су четири средњовековна утврђења-града, четири некрополе стећака, локалитет са петроглифима, два локалитета из римског периода, три локалитета из турског периода и православни верски објекат из средњег века.

Као што је наведено у методологији истраживања за процену угрожености и заштите локалитета културно-историјског наслеђа користи се модификован ГАМ метод, односно један његов сегмент. Посматрана су четири индикатора. Када је реч о тренутном стању издвојених локалитета, највећи број њих спада у категорију незнатно оштећен. То су углавном све издвојене некрополе стећака и петроглифи, који су лоцирани неприступачним локацијама, па нису били изложени негативном деловању човека, а ни угрожени природним процесима. Најбоље очуван локалитет је хамам – турско купатило који је сачувао своју аутентичност и функцију. Насупрот је најстарија џамија у БиХ, која је уништена до темеља (нова џамија на истом месту подигнута је 2006. године) и стари град Бродар коме је приступ доста ризичан због минских поља у околини.

Табела 3 Еколошка вредност и заштита културно-историјских локалитета

Локалитет	Назив	Тренутно стање локалитета	Ниво заштите	Ниво угрожености локалитета	Препоручени број посетилаца истовремено	Укупна оцена локалитета
Л1	Павловина	0.25	0	0.5	0.25	0.25
Л2	Хртар град	0.25	0.75	0.25	0.25	0.38
Л3	Бродар	0	0.75	0	0	0.19
Л4	Рујишта – Браковички град	0.5	0	0.5	0.5	0.38
Л5	Град Добрун	0.5	0	0.5	0.25	0.31
Л6	Мраморје, Раонићи, Каоштице	0.75	0.75	0.75	0.25	0.63
Л7	Гребнице, Дринско	0.75	0.75	0.75	0.5	0.69
Л8	Мала Гостиља	0.75	0	0.75	0.5	0.50
Л9	Гребнице, Клашник	0.75	0.75	0.75	0.5	0.69
Л10	Стијена под писмом, Жлијеб	0.75	0	0.5	0.5	0.44
Л11	Гребнице, Велика Гостиља	0.75	0	0.75	0.5	0.50
Л12	Римски пут, Каменица	0.5	0	0.75	0.5	0.44
Л13	Мост Мехмед Паше Соколовића	0.75	1	0.5	1	0.81
Л14	Манастир Добрун	0.75	0.75	0.75	0.75	0.75
Л15	Џамија XV век	0	0	0	0.75	0.19
Л16	Хамам	1	0.75	0.75	0.25	0.69

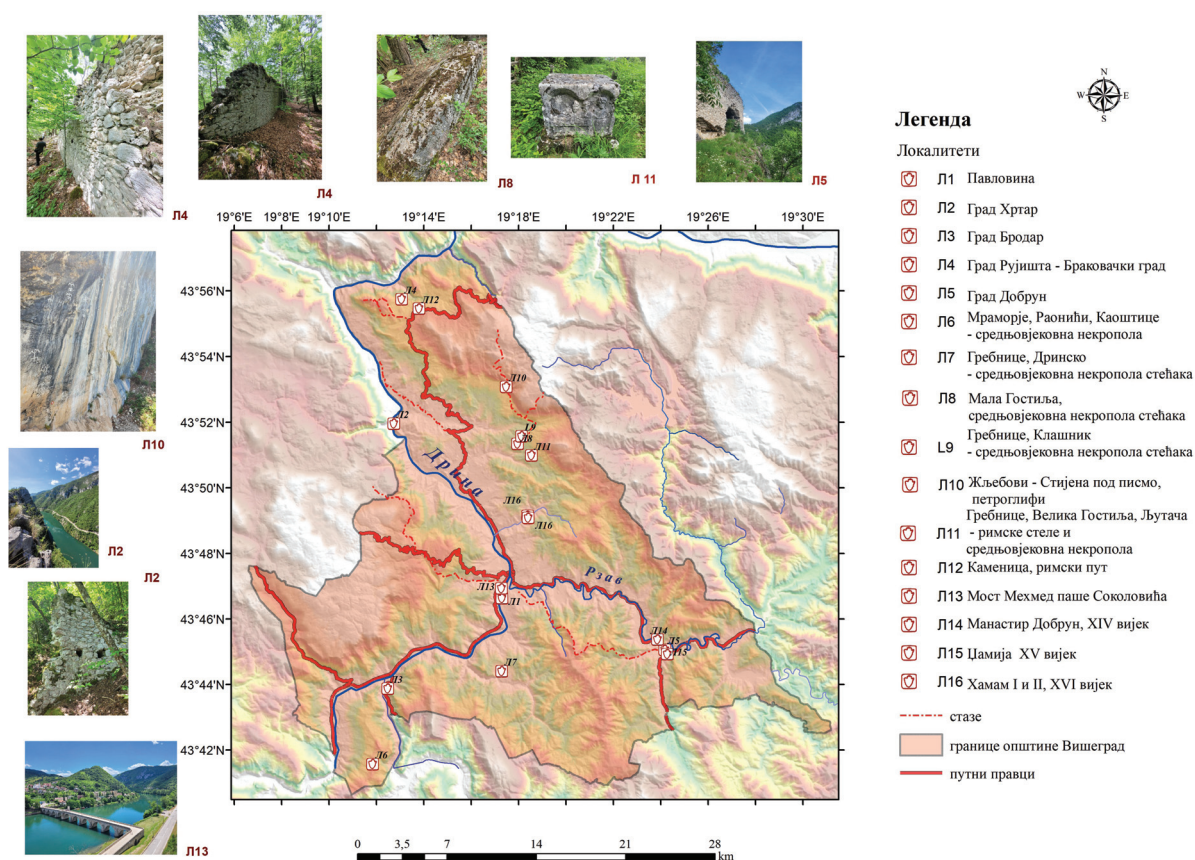
Када посматрамо ниво заштите највећу протекцију ужива мост Мехмед-паше Соколовића који има ниво међународне заштите (УНЕСКО). Национални ниво заштите имају стари градови Хртар и Бродар, некрополе стећака (Каоштице, Дринко, Клашник), затим манастир и турски хамам (Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025, 2015). Осталих осам локалитета нису под заштитом.

Веома битно за културно-историјско наслеђе и његово укључење у одрживи туризам је ниво угрожености локалитета. Као неповратно уништен локалитет издваја се стари град Бродар и Царева џамија из већ наведених разлога. За осам локалитета (све некрополе стећака, петроглифи, римски пут, манастир и хамам) процењен је низак ниво угрожености, односно да их може угрозити људска активност. Ниједан локалитет није означен као неугрожен.

Према последњем индикатару, препоручени број посетилаца на локалитету истовремено, издваја се мост Мехмед-паше Соколовића са највећом оценом, односно овај културно-историјски локалитет може да поднесе преко 50 посетилаца истовремено. Од 20 до 50 посетилаца истовремено могу да приме манастир и џамија, док већина локалитета (7 – Рујишта, некрополе стећака, петроглифи, римски мост) могу да приме од 10 до 20 посетилаца истовремено, а остали локалитети до 10, изузев Бродара на који не препоручујемо посете.

Према укупној оцени еколошке вредности и заштите локалитетета на првом месту се рангира мост Мехмед-паше Соколовића (оцена 0.81) што произилази из високог степен заштите, али ипак присутне угрожености од природних процеса и деловања човека. На другом месту је манастир у Добруну (0.75) који у односу на стари мост има нижи степен заштите (национални) али и нижи степен угрожености, односно угроженост од људског фактора.

Локалитети некропола стећака Каоштице, Дринско и Клашник као и хамам имају високу укупну оценоу (0.63-0.69), с обзиром на висок ниво заштите и малу угроженост локалитета. У најнеповољнијем положају, на онсу наведених индикатора, са најнижом укупном оценом локалитета (0.19) су стари град Бродар и Царева џамија. Бродар као локалитет са националном заштитом (проглашен за време СР БиХ) али неповратно угрожен, а џамија без заштите, неповратно угрожена. Стари градови породице Павловић према оцени еколошке вредности и заштите локалитета ниско су ранжирани с обзиром да немају адекватан степен заштите, а ниво угрожености је висок или средњи. Карта 2 Културно-историјски локалитети на простору општине Вишеград.

Карта 2 Културно-историјски локалитети на простору општине Вишеград

ЗАКЉУЧАК

Простор општине Вишеград има веома бурну и богату историју која је иза себе оставила разноврсну културну материјалну баштину, па се на овом простору сусрећемо са праисторијском, римском, средњовековном и културно-историјском баштином из турског и аустроугарског периода. Културно-историјско наслеђе је великим делом заслужно за развој туризма општине Вишеград, с обзиром да је захваљујући мосту Мехмед-паше Соколовића, УНЕСКО заштити овог споменика културе, Вишеград посао центар транзитног туризма, не само за домаће него и за међународне туристе. Томе доприноси и повољан саобраћајно-географски положај, али и богато природно наслеђе овога краја и близина два национална парка (НП Дрина и НП Тара у Србији). Сем "старог моста" истраживани простор има много потенцијалних културно-историјских локалитета који могу употпунити туристичку понуду, а посебно њен едукативни карактер.

Допринос овог истраживања огледа се у томе што су спроведена теренска истраживања на 16 локалитета, користећи геопросторне технологије, ГПС урађаје, прикупљени су подаци о локацијама, извршена је инвентаризација наведених културно-историјских локалитета, а помоћу ГИСа представљени су картографски. Такође, користећи описану методологију процењено је тренутно стање и угроженост наведених локалитета.

Као закључак се намеће да анализирани културно-историјски локалитети немају адекватну заштиту, да су углавном сви угрожени, у већој или мањој мери природним процесима или антропогеним утицајима. Оно на чему треба бити акценат у будућности је да се обезбеди адекватна заштита локалитета и колико је могуће санација тренутног стања, где је потребна. Одрживи туризам се овде види као решење на обострану корист - развоја туризма и очувања културно-историјског наслеђа, са потенцијалном економском добити за општину Вишеград. Укључујући културно-историјско наслеђе у понуду одрживог туризма, подстиче се развој туризма, обogaћује се туристичка понуда. Развој одрживог туризма може помоћи културно-историјском наслеђу да се препозна његов значај, да се тако подстакне свест о значају заштите, очувања и смањења угрожености истих.

Рад је резултат рада на пројекту "Културно-историјско и природно наслеђе општине Вишеград у функцији развоја туризма" подржано од стране Министарства за научнотехнолошки развој и високо образовање Републике Српске.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Abdrabo, M. A., Hassaan, M. A., Abdelwahab, R. G., & Elbarky, T. A. (2023). Climate change associated hazards on cultural heritage in Egypt. *Archaeological Prospection*, 30(4), 465–476. <https://doi.org/10.1002/arp.1908>
- Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine* III. (1988). Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Bukvić, D, Sladojević, I, & Ristić, S. (2014). Features of thermo-mineral waters of Višegrad Spa and their therapeutic application. *Biomedicinska istraživanja*, 5(1), 66–70. <https://doi.org/10.7251/bii1401066b>
- Conradin, K., Engesser, M., & Wiesmann, U. (2015). Four decades of World Natural Heritage – how changing protected area values influence the UNESCO label (146th ed.). *Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*. <https://doi.org/10.12854/erde-146-4>
- Duranović, E. (2018). Iz historije Višegrada u srednjem vijeku. *Radovi (Historija, Historija Umjetnosti, Arheologija)*, 5, 135–172. <https://doi.org/10.46352/23036974.2018.135>
- Golijanin, J., Šušnjar, S., & Ivanović, R. (2020). The Natural Heritage of Pale Municipality: Local Population Attitudes. *Archives for Technical Sciences*, 2(23), 77–86. <https://doi.org/10.7251/afts.2020.1223.077G>
- Grmusa, M., Susnjar, S., & Lukic Tanovic, M. (2020). The Attitudes of the Local Population Toward the Importance of Cultural and Historical Heritage. *Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic, SASA*, 70(3), 299–307. <https://doi.org/10.2298/IJGI2003299G>
- Halilović, Zijad, E. (2012). Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramorje u zaseoku Raonići, Kaoštice, Višegrad. *Radovi (Historija, Historija Umjetnosti, Arheologija)*, 2, 211–227.
- Huang, Y. (2024). Bibliometric analysis of GIS applications in heritage studies based on Web of Science from 1994 to 2023. *Heritage Science*, 12(1), 57. <https://doi.org/10.1186/s40494-024-01163-y>
- Krivošejev, V. (2014). *Upravljanje baštinom i održivi turizam*. Valjevo-Beograd: Narodni muzej Valjevo-Artis Centar
- Pellitero, R., Manosso, F. C., & Serrano, E. (2015). Mid- and large-scale geodiversity calculation in fuentes carrionas (nw Spain) and serra do cadeado (Paraná, Brazil): Methodology and application for land management. *Geografiska Annaler: Series A, Physical Geography*, 97(2), 219–235. <https://doi.org/10.1111/geoa.12057>
- Ruoss, E., Alfare, L., Vallone, R., Moscatelli, M., Zumaglini, M., Grunner, R., Klementschatz, R., & Richard, L. (2013). GIS as Tool for Cultural Heritage Management. In *Sustainable tourism as driving force for Cultural Heritage sites development, Planning, Managing and Monitoring Cultural Heritage Sites in South East Europe*, 42–46.
- Spiridon, P., Ursu, A., & Sandu, I. (2016). Heritage Management Using GIS. In *Proceedings of the 16th International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM*, 263–270.
- Santos, B., Gonçalves, J., Almeida, P. G., & Martins-Nepomuceno, A. M. T. (2023). GIS-based inventory for safeguarding and promoting Portuguese glazed tiles cultural heritage. *Heritage Science*, 11(1), 133. <https://doi.org/10.1186/s40494-023-00976-7>
- Sukwai, J., Mishima, N., & Srinurak, N. (2022). Balancing Cultural Heritage Conservation: Visual Integrity Assessment to Support Change Management in the Buffer Zone of Chiang Mai Historic City Using GIS and Computer-Generated 3D Modeling. *Land*, 11(5), 666. <https://doi.org/10.3390/land11050666>
- Vojnović, M. (2016). Medieval Landscape and Microhistorical Geography in the Vicinity of Fortress Hrtar. *Initial. A Review of Medieval Studies*, 4, 125–139.

- Vujičić, M. D., Vasiljević, D. A., Marković, S. B., Hose, T. A., Lukić, T., Hadžić, O., & Janićević, S. (2011). Preliminary geosite assessment model (gam) and its application on Fruška gora mountain, potential geotourism destination of Serbia. *Acta Geographica Slovenica*, 51(2), 361–376. <https://doi.org/10.3986/AGS51303>
- Tomka, D. (1998). *Kultura kroz prostor, vreme i turizam*. Novi Sad: Institut za geografiju, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Wei, W. (2012). Research on the Application of Geographic Information System in Tourism Management. *Procedia Environmental Sciences*, 12, 1104–1109. <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2012.01.394>
- Zhang, J., Xiong, K., Liu, Z., & He, L. (2022). Research progress and knowledge system of world heritage tourism: A bibliometric analysis. *Heritage Science*, 10(1), 42. <https://doi.org/10.1186/s40494-022-00654-0>
- Zhu, X. (2016). *GIS for Environmental Applications*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203383124>
- Zwoliński, Z., Najwer, A., & Giardino, M. (2018). Methods for Assessing Geodiversity In Geoheritage (pp. 27–52). *Elsevier*. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809531-7.00002-2>
- Војновић, М. (2024). *Средње Подриње—Историјско-географско истраживање (14.-почетак 16. Века)* [Докторска дисертација]. Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Катић, С. (2022). Вишеград у Земљи Павловића и раном периоду османске власти. *Историјски часопис*, 71/2022, 259–282. <https://doi.org/10.34298/IC2271259K>
- Ковачевић Којић, Д. (2003). Борач—Средиште Земље Павловића. У М. Васић (ур.), *Земља Павловића—Средњи вијек и период турске владавине*, 47–64. Бањалука и Српско Сарајево: Академија наука и умјетности Републике Српске и Универзитет Српско Сарајево.
- Коцо, М. (2003). *Вишеград у српској и босанској средњовековној држави*. Вишеград: Скупштина општине Вишеград.
- Лукић Тановић, М. (2013). Свест становника општине Пале о културно-историјском наслеђу породице Павловић. У М. Пикула (ур.), *Наука и традиција*, књига 7, том 3, 61–72. Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет.
- Милетић, Н. (2003). Неке карактеристике стећака Земље Павловића. У М. Васић (ур.), *Земља Павловића—Средњи вијек и период турске владавине*, 455–481. Бањалука и Српско Сарајево: Академија наука и умјетности Републике Српске и Универзитет Српско Сарајево.
- Поповић, М. (2003). Утврђења Земље Павловића. У М. Васић (ур.), *Земља Павловића—Средњи вијек и период турске владавине*, 91–112. Бањалука и Српско Сарајево: Академија наука и умјетности Републике Српске и Универзитет Српско Сарајево.
- Стратимировић, Ђ. (1891). Археолошки прилози (Маркова кула у Вишеграду, “”Стијена под писмом”” код Жлијеба, Римско камење код Гостиље, Добрун). *Гласник Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини*, 3, 283–293.

ОСТАЛИ ИЗВОРИ

- European Environment Agency. (2016, April 20). EU-DEM
- Google Earth Pro 7.3.6.9796 (64-bit). Image © 2024 Maxar Technologies (2024). Imagery date 21/3/2020. <https://www.google.com/maps/@43.92949,19.21798,1131m/data=!3m1!1e3?entry=ttu>
- <https://www.mitropolijadabrobosanska.org/manastirdobrun.html>
- Комисија за очување културних споменика Босна и Херцеговина. (2011). *Одлука о проглашењу националног споменика—Историјско подручје Праисторијски тумулус и некропола стећака на локалитету Мраморје у засеку Раонићи, Каоштице, општина Вишеград*. Сарајево.
- Комисија за очување културних споменика Босна и Херцеговина. (2017). *Одлука о проглашењу националног споменика—Историјско подручје Некропола са стећцима на локалитету Гребнице у насељу Дринско, општина Вишеград*. Сарајево.
- Нови урбанистички завод Републике Српске. (2015). *Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године*. Бањалука: Аутор.
- Општина Вишеград. (2018). *Стратегија развоја општине Вишеград 2018-2027*. Вишеград: Општина Вишеград.
- Републички завод за статистику РС. (2017). *Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године*. Бањалука: Аутор.
- Републички завод за статистику РС. (2024). *Процјене становништва 2013-2023*. Бањалука: Аутор.

THE CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF THE MUNICIPALITY OF VIŠEGRAD AS A FUNCTION OF SUSTAINABLE TOURIST DEVELOPMENT - APPLICATION OF GEOSPATIAL TECHNOLOGIES

**Mariana Lukić Tanović⁵, Sanda Šušnjar⁶,
Mitar Krsmanović⁷, Milka Grmuša⁸**

Apstrakt: The last decades were marked by the endeavours of professionals to gain public attention on the importance of cultural heritage as a representatives of the local identity, values and traditions. The emphasis is on sustainably managing and preserving cultural heritage. Tourism has a strong impact on cultural heritage, if sustainably organized and managed tourism can be used to promote and protect cultural heritage. It could provide higher income in underdeveloped communities, but also promote and preserve local authenticity. GIS enables collecting, storing, mapping, and sharing spatially related data while providing extensive information for solving complex management issues and supporting decision-making. GIS and mapping provide a completely new visual experience for tourists while transmitting important information about cultural heritage sites, its surroundings, and potential vulnerability. In this paper are given examples of techniques in GIS used for mapping, routing, and vulnerability assessment of cultural heritage sites in the municipality of Višegrad (B&H). Several necropolises are dating from prehistoric to medieval times. The most significant cultural heritage monuments date from the medieval age: remains from medieval fortifications, as well as the orthodox monastery of Dobrun (XIV century) and the Mehmed Pasha Sokolovic (XVI century) and since 2007 it has been listed on the UNESCO World Heritage list. One of the problems for sustainable management of cultural heritage in municipality of Višegrad is lack of organised information data, unfamiliarity with the current condition and potential threats to these monuments. This work aims to apply GIS methods and techniques to collect and visually represent the data about the cultural heritage of the municipality of Višegrad and also to analyse potential vulnerabilities.

Key words: cultural heritage, GIS, sustainable tourism, management, Višegrad

⁵ University of East Sarajevo - Faculty of Philosophy, Alekse Šantić 1, Pale, Bosnia and Herzegovina, mariana.lukic.tanovic@ff.ues.rs.ba, ORCID: 0009-0004-6202-1891

⁶ University of East Sarajevo - Faculty of Philosophy, Alekse Šantić 1, Pale, Bosnia and Herzegovina, sanda.susnjar@ff.ues.rs.ba, ORCID: 0000-0002-5881-6358

⁷ University of East Sarajevo - Faculty of Philosophy, Alekse Šantić 1, Pale, Bosnia and Herzegovina, mitar.krsmanovic@ff.ues.rs.ba, ORCID: 0009-0000-3674-4253

⁸ University of East Sarajevo - Faculty of Philosophy, Alekse Šantić 1, Pale, Bosnia and Herzegovina, milka.grmusa@ff.ues.rs.ba, ORCID: 0009-0000-9385-1274